

8. Fluids

Les funcions holomorfes proporcionen una eina extremadament eficaç per descriure fluxos bidimensionals incompressibles i irrotacionals. El terme flux (o corrent) fa referència al moviment constant i continu d'un líquid, un gas o un grup nombrós de persones i coses en una sola direcció. Aquestes tècniques han tingut una importància històrica notable en hidrodinàmica i aerodinàmica, és a dir, en *dinàmica de fluids*. En aquest capítol fem una breu pinzellada de com funciona aquesta connexió.

8.1. Qüestions generals. Escenari i notació.

1. *El flux del fluid és bidimensional.* En el nostre model suposem que les característiques del flux són idèntiques per tot pla paral·lel. Això ens permet fixar l'atenció només en un pla, considerem el pla d'Argand de variable z . Les figures construïdes en aquest pla s'interpreten com seccions transversals de cilindres, vegeu la figura 8.1.
2. *El flux és estacionari o uniforme.* Considerem que la velocitat del fluid en un punt no varia amb el temps, només depèn de la posició (x, y) . Vegeu per exemple un mapa de vents de la Terra a <https://earth.nullschool.net/>, cal esperar un bona estona per veure com canvia la distribució. En petita escala temporal podem pensar que és un flux estacionari.
3. *Les components del camp de velocitats deriven d'un potencial.* Denotem per $\mathbf{V}(x, y) = (V_1, V_2)$ les components del camp de velocitats del fluid en el punt (x, y) . Suposarem que existeix una funció $\varphi(x, y)$, que anomenem *velocitat potencial*, de manera que

$$\nabla\varphi = \text{grad}\varphi = \mathbf{V}.$$

En aquest cas el flux es diu que és *irrotacional* o *potencial*. Es pot demostrar que aquesta condició és equivalent a

$$\text{rot}\mathbf{V} = \frac{-\partial V_1}{\partial y} + \frac{\partial V_2}{\partial x} = 0.$$

4. *El fluid és incompressible.* La densitat, o massa per unitat de volum, és constant. Si V_n és la component normal de la velocitat al llarg d'un circuit tancat C (vegeu la figura 8.3) aquesta condició equival a

$$Q := \int_C V_n ds = \int_C (-V_2 dx + V_1 dy) = 0.$$

Això expressa que la quantitat de fluid dins de C és constant (entra el mateix que surt). Aquesta condició és equivalent a

$$\operatorname{div} \mathbf{V} = \frac{\partial V_1}{\partial x} + \frac{\partial V_2}{\partial y} = 0.$$

A la quantitat Q se l'anomena *flux* (també anomenat *potència* o *cabal*) del vector $\mathbf{V}$ a través del contorn C . En fluids més generals la quantitat Q pot ser no nul·la.

En general, per fluxos estacionaris amb camp de velocitats $\mathbf{V}$ (que no necessàriament provenen d'un potencial), a la quantitat

$$\Gamma := \int_C (V_1 dx + V_2 dy) = \int_C V_t ds$$

on C és una corba tancada, V_t la component tangencial de $\mathbf{V}$ en C (vegeu la figura 8.3) i ds l'element de longitud, se l'anomena *circulació* o *intensitat* del flux al voltant de C . El lector pot demostrar (vegeu l'exercici 8.1.1) que, amb la identificació habitual de vectors amb nombres complexos, tenim

$$\Gamma + iQ = \int_C \overline{\mathbf{V}} dz.$$

Notem que quan el fluid és incompressible, la velocitat potencial φ és una funció harmònica (vegeu l'exercici 8.1.3). Sigui $\psi(x, y)$ una funció harmònica conjugada de la velocitat potencial $\varphi(x, y)$ definida al conjunt $\Omega \subset \mathbb{C}$ (és a dir, que $\varphi_x = \psi_y$ i $\varphi_y = -\psi_x$). Notem que aquesta pot no estar definida globalment (en particular si el domini no és simplement connex), però al llarg del capítol prestarem poca atenció a aquest fet. Per exemple, si estudiem una funció del tipus $1/z$, prendrem com a potencial una determinació del logaritme que serà només la primitiva en un “entorn tallat”, és a dir en el disc punxat llevat d'un radi. Com que aplicarem el teorema de Cauchy sempre a la seva derivada, aquesta definició no serà problemàtica.

Notació 8.1. Fixem la següent notació pel capítol:

- La funció analítica en Ω donada per

$$\Phi(z) = \varphi(x, y) + i\psi(x, y)$$

s'anomena *potencial complex*.

- La funció φ és la *funció potencial* (o *velocitat potencial*) i ψ la *funció de corrent*.
- Les corbes $\varphi = c$ són les *línies equipotencials* i $\psi = c$ les *línies de corrent* o *de flux* (són ortogonals).
- El camp del flux, o *velocitat de corrent*, $\mathbf{V} = Ve^{i\alpha}$ en polars, satisfà

$$\left. \begin{aligned} \mathbf{V}(z) &= V_1 + iV_2 = \overline{\Phi'(z)}, \\ V &= |\mathbf{V}| = |\Phi'|, \quad \alpha = -\arg(\Phi'), \\ \mathbf{V} &= \operatorname{grad} \varphi, \end{aligned} \right\}$$

vegeu l'exercici 8.1.4.

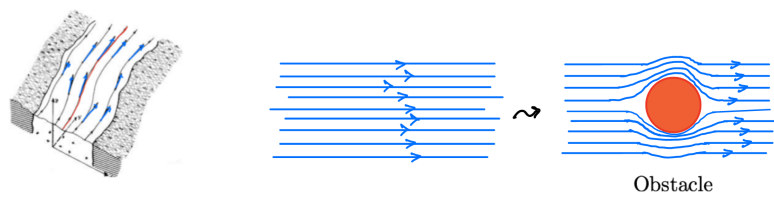

Figura 8.1.: Secció bidimensional d'un flux. El disc representa la secció d'un cilindre.

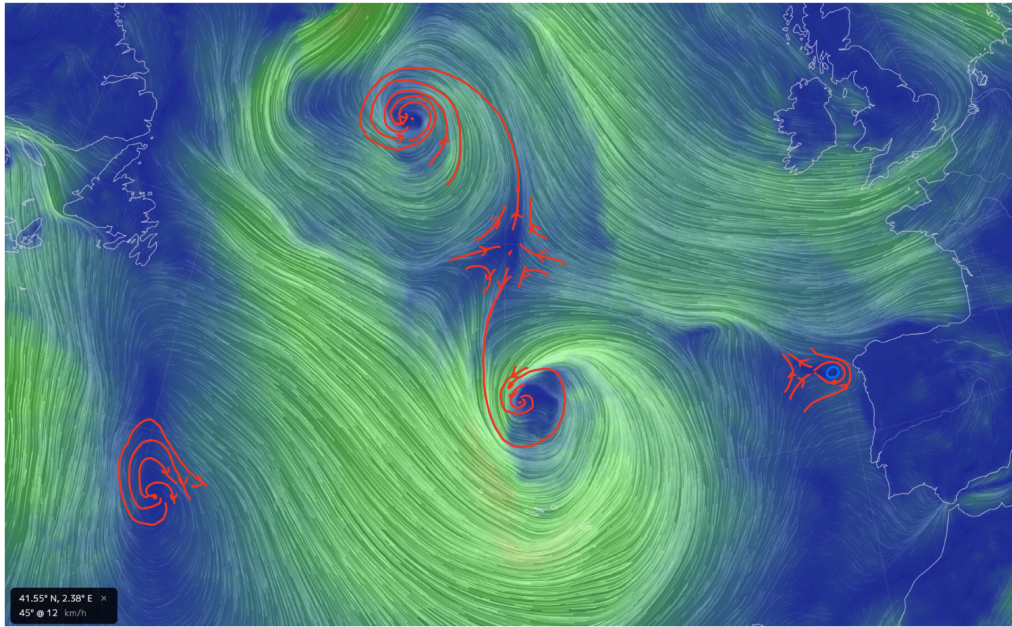

Figura 8.2.: Mapa de vents.

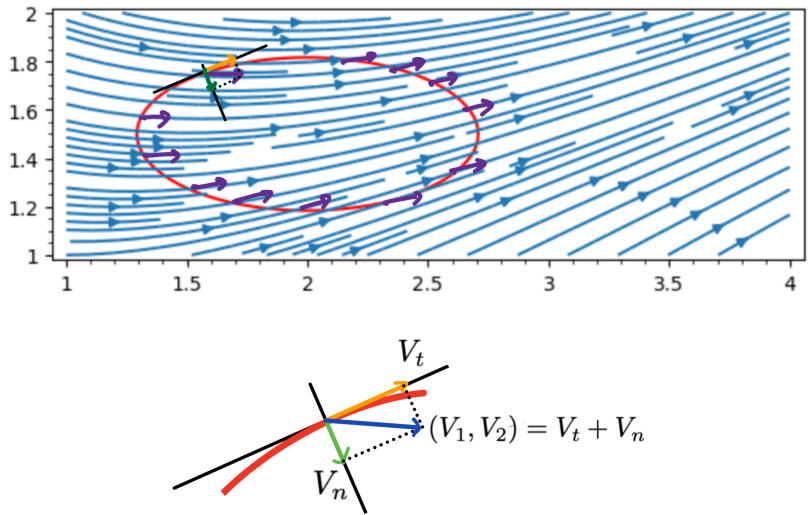

Figura 8.3.: Component tangencial V_t i normal V_n del flux respecte a un circuit.

- Els punts on $\Phi'(z) = 0$ s'anomenen punts *estacionaris* o *d'estancament* (en aquests punts la velocitat és zero). •

Observació 8.2 (Comandes amb Sage.). Per dibuixar les línies de corrent i les línies equipotencials caldrà la comanda `contour_plot` i per dibuixar els camps (amb fletxes de direcció) `plot_vector_field` o `streamline_plot`. •

Exercicis

8.1.1. Proveu que $\Gamma + iQ = \int_C \overline{\mathbf{V}} dz$. ◁

8.1.2. Proveu que la circulació $\Gamma = 0$ en un flux potencial (suposeu que la funció potencial és de classe C^2 com a mínim). ◁

8.1.3. Proveu que per fluxos definits en un domini $\Omega \subset \mathbb{C}$ que satisfan les quatre hipòtesis anteriors, la velocitat potencial $\varphi(x, y)$ és una funció harmònica. ◁

8.1.4. Proveu que $\overline{\Phi'(z)} = \mathbf{V}(z) = V_1 + iV_2$. ◁

8.2. Fluxos bàsics.

Exemple 8.3 (Flux uniforme). Ve donat pel potencial $\Phi(z) = V_0 e^{-\delta i} z$, amb $V_0, \delta \in \mathbb{R}$.

Trobem la seva expressió. Recordem que $\mathbf{V} = \overline{\Phi'(z)} = \overline{V_0 e^{-\delta i}} = V_0 e^{\delta i}$, $V = V_0$, per tant,

$$\varphi = \operatorname{Re}(\Phi(z)) = \operatorname{Re}(V_0 e^{-\delta i}(x + iy)) = V_0(\cos \delta \cdot x + \sin \delta \cdot y).$$

$$\psi = \operatorname{Im}(\Phi(z)) = \operatorname{Im}(V_0 e^{-\delta i}(x + iy)) = V_0(-\sin \delta \cdot x + \cos \delta \cdot y).$$

Les línies de flux $\psi = c$ són rectes amb pendent $\tan \delta$ i δ és l'angle que formen les línies de flux amb l'eix real. ◊

Exemple 8.4 (Font al punt $z = a$). Aquí $\Phi(z) = k \operatorname{Log}(z - a)$, $k \in \mathbb{R}$. Quan $k > 0$ s'anomena *font* (en anglès, *source*), si $k < 0$ una *pica* (en anglès, *sink*).

Trobem l'expressió de $\mathbf{V}$, V , φ i ψ . Tenim que $\overline{\Phi'(z)} = \frac{k}{\bar{z} - \bar{a}} = k \frac{z - a}{|z - a|^2} = \frac{k}{|z - a|^2}(x - a_1 + i(y - a_2))$. Llavors

$$\mathbf{V}(x, y) = \frac{k}{|z - a|^2}(x - a_1, y - a_2), \quad V(x, y) = \frac{k}{|z - a|}.$$

Les direccions de flux que dona $\mathbf{V}$ segueixen la direcció de $z - a$, si $k > 0$ surten, una font, i si $k < 0$ entren, una pica. Com que $\Phi = k \operatorname{Log}(z - a) = k(\ln |z - a| + i \operatorname{Arg}(z - a))$ tenim que $\psi(x, y) = k \operatorname{Arg}(z - a)$ i les corbes $\psi = c$ són línies que surten de a com es veu a l'esquerra de la figura 8.4. Observem que si C envolta a , aleshores

$$\Gamma + iQ = \int_C \Phi'(z) dz = \int_C \frac{k dz}{z - a} = 2k\pi i.$$

Aleshores $\Gamma = 0$ i $Q = 2k\pi$. No té circulació i la potència és $2k\pi$. ◊

Exemple 8.5 (Flux amb circulació). Estudiem el cas $\Phi(z) = -ik\text{Log}(z - a)$ $k \in \mathbb{R}$. Veurem que la velocitat del flux és inversament proporcional a la distància al punt a . Diem que en el punt a hi ha un *remolí* de força k .

Procedim com en el cas anterior. Tenim que $\overline{\Phi'(z)} = \frac{ki}{\bar{z} - \bar{a}} = ki \frac{z - a}{|z - a|^2} = \frac{ki}{|z - a|^2}(x - a_1 + i(y - a_2)) = \frac{k}{|z - a|^2}(-(y - a_2) + i(x - a_1))$. Llavors

$$\mathbf{V}(x, y) = \frac{k}{|z - a|^2}(-(y - a_2), x - a_1), \quad V(x, y) = \frac{k}{|z - a|}.$$

Les direccions de flux que dona $\mathbf{V}$ segueixen direccions de circumferències amb centre a , si $k > 0$ en direcció antihorària i si $k < 0$ en direcció horària, en els dos casos és un remolí.

Com que $\Phi = -ki\text{Log}(z - a) = -ki(\ln|z - a| + i\text{Arg}(z - a)) = k(\text{Arg}(z - a) - i\ln|z - a|)$ tenim que $\psi(x, y) = -k\ln|z - a|$ i les corbes $\psi = c$ són circumferències centrades a a tal com es veu a la dreta de la figura 8.4. Observem que si C envolta a , aleshores

$$\Gamma + iQ = \int_C \Phi'(z)dz = \int_C \frac{-ikdz}{z - a} = 2k\pi.$$

Aleshores $\Gamma = 2k\pi$ i $Q = 0$. La circulació és $2k\pi$ i la potència és 0. $\diamond$

Exercicis

8.2.1. Superposició. *Sumant diferents potencials complexos es poden descriure fluxos més sofisticats. Un exemple important s'obté sumant una font al punt $-a$ amb una pica al punt a amb $a > 0$:*

$$\Phi(z) = k\text{Log}\left(\frac{z + a}{z - a}\right) \sim k\text{Log}(z + a) - k\text{Log}(z - a).$$

Trobeu l'expressió de $\mathbf{V}$, V , φ i ψ . Dibuixeu les línies de corrent ($\psi = c$), vegeu la figura 8.5. $\triangleleft$

8.2.2. *En l'exercici anterior, fem $a \rightarrow 0$ i $k \rightarrow \infty$ de manera que $2ka = \mu$ sigui finit. Vegeu que al límit obtenim el potencial complex $\Phi(z) = \mu/z$ que s'anomena doblet o dipol. Ve a ser una font i una pica separades per una distància infinitesimal. La quantitat $2\pi\mu$ s'anomena moment del doblet. Trobeu l'expressió de $\mathbf{V}$, V , φ i ψ . Dibuixeu les línies de corrent ($\psi = c$).* $\triangleleft$

8.2.3. Font-remolí. *Estudieu el flux amb funció potencial $\Phi(z) = \frac{\Gamma + iQ}{2\pi i}\text{Log}(z - a)$. Discutiu segons els valors de Γ (circulació o intensitat) i Q (potència). Feu dibuixos de les línies de camp segons els signes de Γ i Q .* $\triangleleft$

8.3. Obstacles

Un problema important en la teoria de fluids és determinar el model de corrent que es mou inicialment a velocitat uniforme V_0 i que ha d'evitar un obstacle. La idea general és considerar un potencial complex de la forma $\Phi(z) = V_0 z + G(z)$ on $G(z)$ compleix que $\lim_{z \rightarrow \infty} G'(z) = 0$. Això vol dir que lluny de l'obstacle el corrent ve donat per $V_0 z$. De vegades cal també que aquest nou potencial Φ tingui la frontera de l'obstacle com a trajectòria.

Exemple 8.6. Estudiem el corrent del fluid amb potencial complex donat per

$$\Phi(z) = V_0 \left(z + \frac{a^2}{z} \right)$$

amb $V_0, a \in \mathbb{R}$.

Ja veiem que és una superposició d'un flux lineal (quan z és gran) i un doblet (quan z és prop de zero).

$$\begin{aligned}\Phi(z) &= V_0 \left(x \left(1 + \frac{a^2}{|z|^2} \right) + iy \left(1 - \frac{a^2}{|z|^2} \right) \right) \\ \varphi &= V_0 x \left(1 + \frac{a^2}{|z|^2} \right) \\ \psi &= V_0 y \left(1 - \frac{a^2}{|z|^2} \right) \\ \mathbf{V} &= \overline{\Phi'(z)} = V_0 \left(1 - \frac{a^2 z^2}{|z|^4} \right) \\ V &= |V_0| \left| 1 - \frac{a^2 z^2}{|z|^4} \right|.\end{aligned}$$

Comprovem ara que $|z| = a$ és una línia de corrent: observem que els punts de $C = \{z = x + iy : |z|^2 = a^2\}$ satisfan $\psi(x, y) = ct$. En efecte, si $z \in C$ llavors

$$\psi(z) = V_0 y (1 - a^2/a^2) = 0$$

i C és la corba de nivell zero, és una línia de flux. A la figura 8.6 es pot veure el flux per $V_0 = a^2 = 3$.

◇

Una situació més general es dona en el següent teorema.

Teorema 8.7. Si f és un potencial complex definit a $\mathbb{C}$, amb singularitats només en la regió exterior $|z| > R$, aleshores

$$\Phi(z) = f(z) + \overline{f\left(\frac{R^2}{\bar{z}}\right)}$$

té $|z| = R$ com a línia de corrent i conserva, a l'exterior del cercle, les singularitats de f .

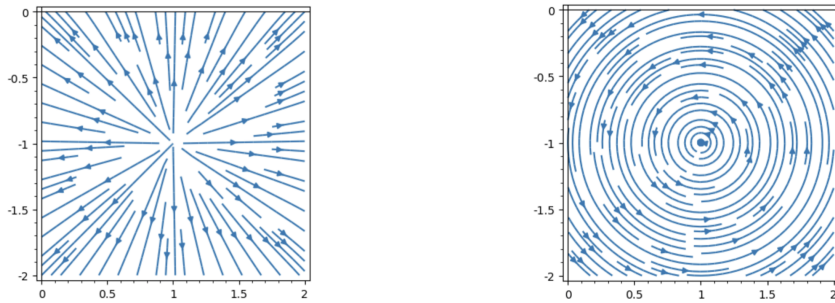

Figura 8.4.: A l'esquerra hi ha una font en $a = 1 - i$ amb $k = 2$, a la dreta, un remolí.

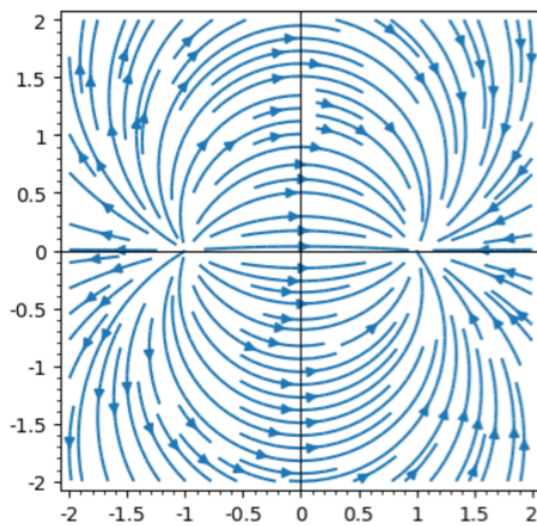

Figura 8.5.: Superposició amb $a = 1$.

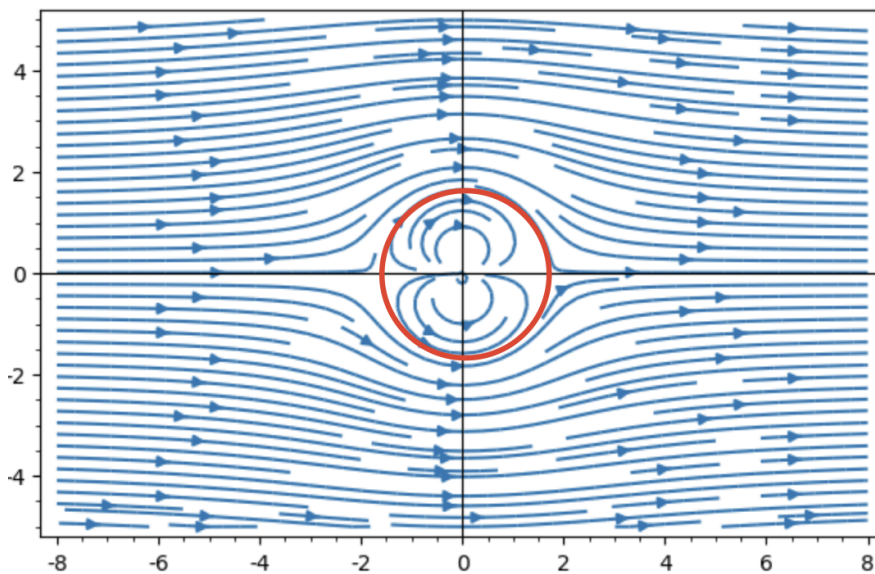

Figura 8.6.: Flux per $\Phi(z) = 3(z + 3/z)$.

Recordem que si $f(z)$ és analítica en una regió Ω , llavors $g(z) = \overline{f(\bar{z})}$ és analítica a $\bar{\Omega}$ i $g'(z) = \overline{f'(\bar{z})}$.

Demostració. Si $|z| = R$ llavors $\Phi(z) = f(z) + \overline{f(R^2/z)} = f(z) + \overline{f(\bar{z})} \in \mathbb{R}$. Llavors $\psi(z) = 0$ per tot z de la circumferència $|z| = R$, llavors aquesta circumferència és línia de flux. Sigui p un punt singular de f , per hipòtesi $|p| > R$, llavors $|R^2/\bar{z}| < R$ i p no és punt singular de $\overline{f(R^2/\bar{z})}$. Les singularitats de Φ fora de la circumferència són les que provenen de f i no de la part afegida. $\square$

Exercicis

8.3.1. Modifiquem el flux amb potencial donat per $f(z) = \text{Log}(z+2)$ que és una font sortint des del punt $z = -2$ (vist en un exemple anterior). Per això considerem la modificació donada pel potencial

$$\Phi(z) = f(z) + \overline{f\left(\frac{1}{\bar{z}}\right)} = \text{Log}(z+2) + \overline{\text{Log}\left(\frac{1}{\bar{z}} + 2\right)}.$$

a) Descomponeu Φ en fluxos coneguts.

b) Calculeu $\Phi'(z)$ i contrasteu-ho amb l'apartat anterior.

c) Vegeu que per z amb $|z|$ molt gran resulta $\Phi'(z) \approx \frac{1}{z+2}$ i que lluny de $z = -2$ el flux associat a Φ és com una font sortint de $z = -2$.

d) Mostreu amb un gràfic com eviten el disc unitari les línies de flux (feu servir `contour_plot` i `streamline_plot`). $\triangleleft$

8.4. Expressió general (recapitulació).

Proposició 8.8. Si $\Phi(z) = \varphi(z) + i\psi(z)$ aleshores

$$\begin{aligned}\Gamma &= \oint_C V_t ds = \oint_C (V_1 dx + V_2 dy) = \oint_C d\varphi \\ Q &= \oint_C V_n ds = \oint_C (-V_2 dx + V_1 dy) = \oint_C d\psi\end{aligned}$$

i llavors

$$\Gamma + iQ = \int_C \Phi'(z) dz.$$

Si $\Phi'(z)$ està definida a l'interior de C i té un nombre finit de punts singulars $\{p_k\}$, aleshores

$$\Gamma + iQ = 2\pi i \sum_k \text{Res}(\Phi'(z), p_k).$$

Demostració. Tenim que $V_1 - iV_2 = \Phi'(z) \stackrel{\text{CR}}{=} \varphi_x + i\psi_x \stackrel{\text{CR}}{=} \psi_y - i\varphi_y$. Aleshores

$$Q = \oint_C V_n ds = \oint_C (-V_2 dx + V_1 dy) = \oint_C \psi_x dx + \psi_y dy = \oint_C d\psi$$

i

$$\Gamma = \oint_C V_t ds = \oint_C (V_1 dx + V_2 dy) = \oint_C \varphi_x dx + \varphi_y dy = \oint_C d\varphi.$$

Ara bé

$$\begin{aligned} \Phi'(z)dz &= (\varphi_x + i\psi_x)(dx + idy) = \varphi_x dx - \psi_x dy + i(\psi_x dx + \varphi_x dy) = \\ &= \varphi_x dx + \varphi_y dy + i(\psi_x dx + \psi_y dy) = d\varphi + id\psi. \end{aligned}$$

i podem concloure que

$$\Gamma + iQ = \int_C \Phi'(z)dz.$$

La darrera afirmació de l'exercici és conseqüència del teorema dels residus. $\square$

Proposició 8.9. Si a és un pol d'ordre finit de $\bar{V}(z)$, podem prendre $\Phi(z)$ en un “entorn tallat” al voltant de a com

$$\Phi(z) = \frac{c_{-n}}{(z-a)^n} + \cdots + \frac{p}{2\pi} \frac{1}{z-a} + \frac{\Gamma + iQ}{2\pi i} \text{Log}(z-a) + c_0 + c_1(z-a) + \cdots.$$

Demostració. Per tenir $\Phi'(z)$ un pol d'ordre finit integrant obtenim el resultat. $\square$

Llavors, segons el que hem vist al llarg del capítol, diem que

- $\Phi(z) = \frac{\Gamma + iQ}{2\pi i} \text{Log}(z-a)$ determina en a una *font-remolí* de potència Q i intensitat Γ , la denotem per $(a; Q, \Gamma)$. Quan $Q = 0$ és un remolí, i quan $\Gamma = 0$ és una font ($Q > 0$) o una pica ($Q < 0$).
- $\Phi(z) = \frac{p}{2\pi} \frac{1}{z-a}$ determina en a un *doblet* de moment p , el denotem per $(a; p)$ ($\bar{p}$ determina la direcció la direcció del doblet que passa per a).
- $\Phi(z) = \frac{c_{-k}}{(z-a)^k}$ determina un *multiplet* d'ordre $2k$ en el punt a .¹

Els resultats anteriors mostren que les singularitats de les funcions meromorfs es poden interpretar físicament com a fonts, remolins o altres estructures elementals de flux

---

¹La notació i comportament a l'∞ és similar, si $\Phi(z) = c_n z^n + \cdots + \frac{p}{2\pi} z + \frac{\Gamma + iQ}{2\pi i} \text{Log}(z) + c_0 + \frac{c_1}{z} \cdots$ direm que el terme en $\text{Log}(z)$ determina una *font-remolí* de potència $-Q$ i intensitat $-\Gamma$, el terme en z un *doblet* de moment p i els de z^k *multiplets* d'ordre $2k$.

Exercicis

8.4.1. Pels z on $V(z) = \overline{\Phi'(z)} = 0$ diem que hi ha un punt estacionari del corrent (per exemple és aquell punt d'un riu on una fulla petita s'ha quedat aturada però que al seu voltant circula l'aigua).

- a) Per $\Phi(z) = z^n$ el 0 és un punt estacionari d'ordre $n - 1$. Feu un dibuix amb les línies de flux i les línies equipotencials superposades per $n = 2, 3, 4$.
- b) Podeu deduir experimentalment quin angle formen les línies equipotencials i les línies de flux?
- c) Proveu que si un punt estacionari a és un zero d'ordre $n - 1$ llavors les línies equipotencials i de corrent ($\varphi = ct.$, $\psi = ct.$) formen un angle $\pi/2n$ en el punt estacionari (feu-lo com a mínim pel cas $\Phi'(z) = Cz^{n-1}$, $C \in \mathbb{C}$). Quin angle formen una línia de corrent i una línia equipotencial quan es creuen en un punt no estacionari? $\triangleleft$

8.4.2. Discutiu el moviment del fluid amb potencial complex igual a

a) $\Phi(z) = \frac{\Gamma + iQ}{2\pi i} \text{Log} \left(\frac{z - a}{z - b} \right)$ on $a, b \in \mathbb{C}$ i $Q, \Gamma \in \mathbb{R}$.

b) $\Phi(z) = az + \frac{\Gamma}{2\pi i} \text{Log}(z)$ on $a, \Gamma > 0$.

c) $\Phi(z) = az + \frac{Q}{2\pi} \text{Log}(z)$ on $a, Q > 0$.

d) $\Phi(z) = \frac{p}{2\pi z} + \frac{\Gamma}{2\pi i} \text{Log}(z)$ on $p, \Gamma > 0$. $\triangleleft$

8.4.3. Discutiu el moviment del fluid amb potencial complex

$$\Phi(z) = V_0 \left(z + \frac{R^2}{z} \right) + \frac{\Gamma}{2\pi i} \text{Log}(z), \text{ amb } \Gamma, V_0, R > 0.$$

Particularment estudieu els casos $\Gamma < 4\pi RV_0$, $\Gamma > 4\pi RV_0$ i $\Gamma = 4\pi RV_0$. Dibuixeu exemples de cadascun dels casos. $\triangleleft$

8.4.4. Doneu un potencial complex que tingui fonts-remolins $\{(a_k; Q_k, \Gamma_k) : k = 1, \dots, n\}$ i velocitat $V_\infty = Ve^{i\alpha}$ a l'infinít. $\triangleleft$